

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ВІДДІЛ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕСТЕТИКИ ТА ЕТИКИ

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНИХ І МИСТЕЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ВІДДІЛ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕСТЕТИКИ ТА ЕТИКИ

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ
ЯК СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНИХ
І МИСТЕЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ**

Збірник матеріалів

X Міжнародних педагогічно-мистецьких читань

пам'яті професора О.П. Рудницької

Випуск 4

Чернівці
ЗЕЛЕНА БУКОВИНА
2013

Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України
(протокол №14 від 24 грудня 2012 р.)

Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: зб. матеріалів X Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької / [голов. ред.: І.А. Зязюн]. Вип. 4 (8). – Чернівці: Зелена Буковина, 2013. – 420 с.

ISBN 978-966-8410-75-6

Головний редактор:

І.А. Зязюн, доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Редакційна колегія:

Н.Г. Нічкало, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України;

О.М. Отич, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу педагогічної естетики та етики, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (заст. голов. ред.);

Л.О. Хомич, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

М.П. Вовк, кандидат філологічних наук, докторант відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

Г.І. Сотська, кандидат педагогічних наук, докторант відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Відповідальний секретар:

Ю.В. Грищенко – кандидат педагогічних наук, молодший науковий співробітник відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Рецензенти:

О.В. Матвієнко – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології Київського національного лінгвістичного університету;

М.М. Солдатенко, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу теорії та історії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ЕФЕКТ ЗАНЯТЬ З ФОЛЬКЛОРУ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПОЛІФОНІЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасна людина губиться в безмежних потоках інформаційного простору, стрімкому ритмі життя, їй доводиться долати негатив, що спричиняє неврози, постійно боротися зі стресами. Тому «у нашому суспільстві музика допомагає людині подолати хворобливе відчуття відчуження, реалізувати благодатне переживання цілісності свого буття, гармонізувати свій стан» [5, с. 7]. Що вже говорити про дітей, особливо молодшого шкільного віку!

Сьогодні, коли навантаження молодших школярів, особливо першокласників, збільшується, дитина відчуває інформаційне перенавантаження, у неї з'являються емоційні та м'язові затиски. На уроках вона вчиться концентрувати увагу, вчиться просто сидіти спокійно, сприймаючи матеріал, або виводячи літери в зошиті. Але на урок музичного мистецтва дитина входить як у інший світ. Там вона теж вчиться, але разом з тим отримує емоційне розвантаження: дитина має можливість звільнитися, хоча б частково, від м'язових затисків у процесі ритмічних вправ, імпровізованих пластичних рухів під музику, які є вагомою складовою у процесі музичного навчання, вивільнити у процесі слухання музики або співу свої емоції.

Якщо урок музики сприймати не тільки як урок мистецтва, а й творчості, тоді він буде уроком емоційного розкріпачення, релаксації та налаштування на позитивні емоції. А це вже момент справжнього оздоровлення з царини музикотерапії. «На сьогоднішній день оволодіння методами профілактики емоційно-стресових станів і неврозів, нормалізація душевного стану людини за допомогою музичного мистецтва – актуальний прогресивний напрям не тільки профілактичної медицини, але й корекційної педагогіки» [4, с. 65]. Цей напрям постійно збагачується новими експериментальними дослідженнями і знахідками. Можливості музикотерапії широко представлені у працях В.Петрушина, Г. Побережної, З. Ленів, Г. Самсоної, С. Федія, С. Шушарджан та інших вітчизняних та зарубіжних науковців.

Беручи до уваги той факт, що поліфонічність є невід'ємною ознакою сучасної музики, необхідність розвитку поліфонічного слуху дітей вже в молодшому шкільному віці не викликає сумнівів. Включення поліфонічних творів до навчального процесу сприяє вирішенню проблем розвитку музичного мислення, музичних здібностей, інтересів, особистісних якостей дітей, розвитку їхнього інтелекту. Якщо знайомство з поліфонією на початковому етапі навчання в українських школах відбуватиметься на зразках поліфонічних обробок українських народних

пісень, тоді цей процес буде найбільш результативним, що повністю підтверджується у практичній роботі. Адже очевидно, що для молодших школярів знайомство з поліфонічною музикою тотожне знайомству з українською багатоголосною піснею в різних видах поліфонічного викладу.

Оскільки музично-естетичне виховання дітей на етнонаціональній основі є найбільш природним, напрошується припущення щодо музично-терапевтичного ефекту у процесі інтенсивної роботи на українському народнопісенному матеріалі з розвитку поліфонічного слуху молодших школярів під час уроків музичного мистецтва.

На початковому етапі, коли формування в учнів інтересу до поліфонічної музики проходить шляхом збагачення їх слухового та виконавського досвіду творами українського народнопісенного мистецтва, забезпечується опанування учнями дитячого музичного фольклору (колискові, пісні-ігри, пісні-забавлянки, календарно-обрядові пісні). При цьому запроваджується ігровий характер навчання, який досягається застосуванням прийомів перегуку, звуконаслідування тощо. Велике значення на цьому етапі мають пісні-ігри з елементами танцю (наприклад, пісні-ігри зі збірника В. Верховинця «Весняночка»), за допомогою яких відбувається емоційне розкріпачення дітей, розвиток відчуття ритму, відчуття народної орнаментики танцю.

Накопичення музичних вражень, розвиток уваги, уяви та пам'яті, відчуття ритму, формування позитивного ставлення до поліфонічних творів на фольклорному матеріалі та потреба включатись у навчальну діяльність з їх вивчення мають дати терапевтичний ефект на зразок фольклоротерапії. Цей термін наводить у своїх дослідженнях А. Афанасьєва в межах арт-терапії на основі апробованого в педагогічній науці методу казкотерапії [1].

В метод фольклоротерапії, окрім казок, вводиться широке коло творів народної творчості різних жанрів (прислів'я, дитячий фольклор, пісні, хороводи), над якими ведеться комплексна робота. Фольклор трактується як культурно-етнографічний комплекс. Синкретична природа фольклору вміщує різні види народної художньої творчості: словесно-музичний, музично-хореографічний, ігровий, драматичний, що й підказує доцільність їх опанування в комплексі. Терапевтичний ефект занять фольклором підтверджений А. Афанасьєвою експериментально в петербурзькій гімназії №470 під час проведення інтегрованих уроків літератури та додаткових занять.

Відповідні заміри, проведені до і після уроків музичного мистецтва у процесі розвитку поліфонічного слуху школярів початкових класів спеціалізованої школи №115 на основі використаної А. Афанасьєвою методики психологічної діагностики САН, доводять, що за більшістю показників у дітей покращилися самопочуття і настрої (див. таблицю). Більшість українських народних пісень, що звучали на уроках, виконувались у відповідній поліфонічній обробці і сполучалися з різними

видами народної художньої творчості. Один з експериментальних уроків включав розучування, повторення і виконання дитячих народних ігрових пісень. Другий – виконання обрядових пісень та хороводів до весняних свят. Третій урок включав виконання колядок і щедрівок з обігруванням тексту і створенням відповідних ситуацій – традиційних святкових обрядових дій. В цілому, заняття викликали живий відгук, зацікавленість і активність. У процесі активного сприйняття знаходились усі учні, незалежно від отриманого завдання. Усі школярі мали бажання до участі у виконанні і, як результат, – позитивні емоції.

Таким чином, результати експерименту підтверджують припущення щодо музично-терапевтичного ефекту у процесі розвитку поліфонічного слуху молодших школярів на українському народнопісенному матеріалі під час уроків музичного мистецтва. Крім того, такий підхід дає можливість отримати задоволення від колективного музикування, сприяє більш повному знайомству молодших школярів з українською культурою та національними традиціями.

Таблиця 1

Таблиця психологічної діагностики САН

Тема уроку	Самопочуття %			Активність %			Настрій %		
	Ста- біль- не	Під- ви- щи- лось	По- ни- зи- лось	Ста- біль- не	Під- ви- щи- лось	По- ни- зи- лось	Ста- біль- не	Під- ви- щи- лось	По- ни- зи- лось
Обрядові пісні та хороводи до весняних свят	40	50	10	33,3	36,7	30	40	33,3	26,7
Обрядові пісні до новорічних свят	33,3	66,7	0	43,3	46,7	10	26,7	73,3	0
Дитячий фольклор	40	40	20	50	36,7	13,3	43,3	50	6,7
Середнє значення %	37,7	52,2	10	42,2	40	17,8	36,7	52,2	11,1

Атмосферу наближення до народних традицій у початковій школі створюють також предмети декоративно-ужиткового мистецтва – вишивка (рушники, вишиванки) і художній розпис. На нашу думку, їх теж варто застосовувати з метою розвитку поліфонічного слуху молодших школярів, оскільки мова йде все про той же синкретизм образів народного мистецтва.

Важко переоцінити роль словесно-музичного, музично-хореографічного, ігрового та драматичного видів народної художньої творчості при їх комплексному застосуванні у процесі музичного виховання, але у практичній роботі нами помічено, що для успішного

розвитку поліфонічного слуху молодших школярів велике значення має поєднання декількох аналізаторів – слуху, дотику і, особливо, зору, що сприяє набагато кращому і тривалішому запам'ятовуванню учнями інформації та розвитку образного мислення.

Тому на початковому етапі роботи з молодшими школярами важливе місце посідає саме візуалізація поліфонічної фактури. Для створення візуальних образів українських багатоголосних пісень видається органічним залучення елементів українського національного орнаменту. Адже якщо поглянути на орнаменти, які прикрашають предмети декоративно-ужиткового мистецтва, з позиції музично освіченої людини, можна помітити, що вони «звучать!» (див. рис. №1).

Візуалізація музичного матеріалу у процесі розвитку поліфонічного слуху молодших школярів відбувається шляхом переведення художнього твору з мови одного виду мистецтва на інший, тобто, переведенням музичного твору в орнамент, український розпис – твори декоративно-ужиткового мистецтва. Графічне зображення мелодичної лінії сприяє формуванню спрямованості дитячого сприйняття на мелодичну горизонталь, що в подальшій роботі розвиває уміння виокремлювати та прослуховувати в хоровому або інструментальному поліфонічному творі конкретний мелодичний голос.

Зважаючи на думку О. Мелік-Пашасва щодо використання дітьми кольору як «оцінюючого», виражального засобу важливо у процесі візуалізації музичного матеріалу застосовувати колір для створення кольорових ліній-мелодій, ліній-голосів у графічному зображенні поліфонічних творів. О. Мелік-Пашасв помітив, якщо довести завдання з кольоровою виразністю до певного рівня простоти, з ним справляються практично всі діти. Наприклад, даючи дитині декілька кольорових квадратів, які відрізняються за кольором, він пропонував «сигналізувати» за їхньою допомогою про те, який у неї настрій – радісний чи сумний. Всі діти вибирають для цих двох випадків контрастні кольори, хоча не всі усвідомлюють причину свого вибору. «Кожна дитина може ставитись до кольору як до виражального засобу» [3, с. 75-76]. Таким чином, вирішення завдання візуалізації поліфонічної фактури відбувається на перетині музичного та образотворчого мистецтва і проводиться поетапно.

На першому етапі дітям пропонується використати колір для позначення емоційного сприйняття характеру мелодії (одноголосної пісні без супроводу). Це завдання всіма учнями виконується із задоволенням. Крім того, у процесі його виконання виявляється емоційний стан учнів, особливості їхнього характеру, ставлення до того, чим вони зайняті. Тобто, уже в процесі цієї роботи присутній момент релаксації. До речі, «спонтанне малювання під музику», коли на папері вільно виражаються емоції, породжені музикою, присутнє серед вправ, що їх рекомендують у роботі з дітьми психологи-музикотерапевти. А серед практичних завдань арт-терапевтів при роботі з образотворчими матеріалами є, зокрема такі, як: малювання щасливої лінії, м'якої лінії, печальної, сердитої, наляканої і т. п. Застосовується і малювання

речей, протилежних одна одній: слабкий – сильний, щасливий – нещасний; сумний – веселий; любить – не любить; хороший – поганий; шастя – нещастя; довіра – підозра; окремо – разом. В якості тем для малюнків використовуються фантазії, розповіді, рухи, звуки [2, с. 31].

Наступний крок на шляху візуалізації поліфонічної фактури – графічне зображення руху мелодії з її підйомами і спадами, проведення суцільної лінії – хвилястої, або прямої, хвилястої з гострими кутами – зигзаг, або пунктирної – рисочками, чи крапочками. Якщо врахувати, що графічне зображення подається у кольорі, знову можна говорити про момент психологічного оздоровлення дітей. Подібні завдання проводять арт-терапевти у процесі психологічної корекції при роботі з образотворчими матеріалами, пропонуючи дітям для зображення об'єктів використовувати «лінії, форми, легкі мазки, жирні мазки, довгі і короткі штрихи, яскраві кольори, темні та матові кольори, довгі і короткі, тонкі та товсті фігури» [2, с. 30].

Далі для більшої наочності та доступності сприйняття дітьми поліфонії, маючи на меті розвиток поліфонічного слуху, ми застосовували метод образних аналогій у програмних творах, в яких кожен голос має свою образну характеристику. Свої відчуття (від музичного образу і характеру мелодичної лінії) діти втілюють у кольорі та відповідному зображенні ліній на папері. Велике задоволення отримують діти від зображення на папері двох різних настроїв, різних характерів, різних персонажів різними кольорами, різними лініями – двома однаково плавними хвилястими лініями, або плавною хвилястою і ламаною з гострими кутами лініями тощо.

Ці лінії можуть переплітатися, якщо розглядається імітаційна поліфонія; розташовуватися в певному порядку одна над одною, якщо мова йде про імітаційну та контрастну поліфонію; розгалужуватися на кілька ліній, «розбігатися» та знову «збігатися» в одну лінію, коли мова йде про підголоскову поліфонію. Для прикладу наводимо дитячу роботу до української народної пісні «Крокове колесо» (канон):

Рис. 1. Зразок дитячої роботи до музичного твору з імітаційним викладом

З отриманням знань про властивості та особливості музичної мови українських народних пісень, шляхом підкріплення слухових образів зоровими з використанням елементів українського орнаменту з'являється і

кріпне у дітей бажання до різнобічного пізнання українського народного мистецтва, виконання багатоголосних пісень, колективної творчості. Поступово адекватність сприйняття школярами поліфонічної фактури у народних піснях зростає.

Створення «музичних» орнаментів, з одного боку, є одним з прийомів у вирішенні навчальних завдань з розвитку поліфонічного слуху, а з іншого – вправою з релаксації, що підтверджує психологічний аналіз робіт учнів. Таким чином, можна констатувати, що при застосуванні методу образних аналогій для візуалізації поліфонічної фактури у роботі з розвитку поліфонічного слуху молодших школярів спостерігається стійкий терапевтичний ефект.

Отже, застосування на уроках музичного мистецтва фольклорного матеріалу у його синкретичній єдності із застосуванням національного орнаменту не тільки сприяє розвитку у дітей поліфонічного слуху, але й впливає на глибини музичної свідомості дітей, що породжує позитивні емоції. Здобутий практичний результат вказує на доцільність детального дослідження терапевтичного ефекту занять з фольклору у процесі розвитку поліфонічного слуху молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьєва А.Б. Фольклоротерапия: здоровьесберегающий эффект занятий народным творчеством / А.Б. Афанасьєва // Педагогика культуры. – СПб., 2010. – № 9. – С. 17–21.

2. Киселева М.В. Арт-терапия в работе с детьми. Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми / М.В.Киселева. – Переизд. – СПб. : Речь, 2012. – 160 с. : ил.

3. Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности / Александр Александрович Мелик-Пашаев. – М. : Знание, 1981. – № 1. – 96 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия: “Педагогика и психология”).

4. Побережная Г.И. Музыка в детской душе / Побережна Галина Іонівна – К. : Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. – 80с.

5. Побережная Г.И. Музыка и психика: Слушать душой / Б. Любан-Плоцца, Г. Побережная, О.Белов. – К. : «Адеф-Украина», 2002. – 200 с.

УДК 378.147:78

Я.М. Твердохлібова, м. Одеса

ГРАФІКА ЯК ПРЕДМЕТ ПІЗНАННЯ ТА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У процесі художньо-педагогічної підготовки вчителі загальноосвітніх шкіл важливе місце належить мистецтву графіки